

Bornholms sidste brændevinsege

Af Peter Tiemroth

Blot for omkring et halvt hundrede år siden stod endnu langs de gamle bornholmske hovedfærdselsårer adskillige store markante egetræer, i hvis store og skærmende skygger de vejfarende i århundreder havde rastepuds under deres dengang adstadige og langsommelige trafik mellem byerne. Desværre er der nu kun levnet to tilbage. Og om få år kun en enkelt.

Disse smukke træer, som oprindeligt stod med jævne mellemrum og kaldtes ”brændevinsege”, har været noget specielt for Bornholm i forhold til det øvrige land. Her vandedes hestene, og kuskene spiste deres mad og skyllede den ned med den brændevin, som nok var turens behageligste oplevelse, og som har givet egne navn.

Efter i århundreder at være velkendte kendemærker i landskabet kom brændevinsegene op imod vor tid til at leve livet farligt, fordi de netop voksede ved de store veje. Og da man navnlig siden 1950’erne i bilismens navn har udvidet og udrettet disse, så kom det til at koste de gamle brændevinsege livet, som typisk stod i den oprindelige vejkant, inden nogen rigtigt var begyndt at tænke på fredning.

Mens magister Ellen Hansen i ”Bornholmske Samlinger” i 1949 nævner adskillige store brændevinsege og andre træarter langs de gamle veje på øen, så er udviklingen siden faret så hårdt frem, at forfatteren Mads Lidegaard til sin bog ”Danske træer fra sagn og tro” på Nyt Nordisk Forlag

Arnold Busck, 1996, kun kunne finde frem til to af de træer, som Ellen Hansen nævner. Resten af øens gamle kæmper havde måttet lade livet i de mellemliggende år. Og det ene, der er fredet, var i en slem miserabel forfatning med kun få levende grene.

TROLDETRÆET

Det drejer sig om en markant eg ved 9,7 km-mærket på amtsvejen mellem Aarsballe og Rønne, der står ved nordsiden af vejen nedenfor dæmningen. Den er 80 cm tyk og femten meter høj med en vifte af helvisne gråsorte grene, da den i de forløbne 20 år siden Lidegaards iagttagelser er gået aldeles ud. Den står alene – uden læ – og er meget udsat for vinden. Ved egens fod er unge aske skudt op.

Selv om den tager sig ganske majestætisk ud, så har den – som det ofte er tilfældet med gamle egetræer – antaget mærkelige og groteske former. De døde, krogede grene stritter som trolldarme op i luften, så selve træet kan ligne en vældig trold eller bobbe, der af folketroen jo netop placeredes i fugtige lavninger, som ved det pågældende voksested. Særligt i tusmørke, tåge eller mosekonebryg er den i stand til at sætte fantasien i sving.

Men skønt dens tid altså rinder ud, så får den dog lov at stå indtil videre. For så længe den ikke direkte er til fare for trafikken, vil regionskommunen ikke søge om dispensation til fældning. Og det udgåede træ kan formentlig holde sig oprejst i endnu nogle år til glæde for fugle og for folk med sans for kulturminde.

Modstående side:

Den udgåede Brændevinseg mellem Aarsballe og Rønne, omgivet af selvsåede asketræer.

Foto: Hans Erik Lund.

SKOVHØJEGEN

Den anden brændevinseg, som altså om føje år tilbagestår som Bornholms uigenkaldeligt sidste dokumenterede brændevinseg, er til gengæld i fineste form. Den står særdeles flot ved Skovhøj nær 14,5 km-mærket på Søndre Strandvej fire km syd for Aakirkeby. Den er 1,2 m tyk og atten meter høj med en smuk harmonisk krone. Det er nærliggende at antage, at den har reddet sig fri af vejudvidelser, fordi den står på en fredet gravhøj og tilstrækkeligt langt fra vejen.

SÆRLIG SMØRELSE

Omkring brændevinsegene udspandt der sig et ganske særligt liv, hvorom der på Ellen Hansens tid endnu fandtes folk, der kunne berette, skønt der allerede midt i forrige århundrede kun var ganske få, som selv havde været med til at hvile sig under brændevinsegene. ”Det er jo ikke nødvendigt nu i cyklernes og bilernes århundrede,” som hun udtrykte det.

Men tidligere måtte folk ofte køre lange ture med deres tungt læssede vogne. F.eks. når de skulle erlægge skat, hvilket man endnu ganske højt op i tiden gjorde i naturalier. På sådanne – ofte stærkt støvende – ture måtte man simpelthen holde hvil med visse mellemrum. Udover de menneskelige fornødenheder skulle hestene have foder og vand. Og derfor ligger disse bedesteder i reglen ved en lille dam eller et vandløb, og med passende mellemrum.

Ved den udgåede brændevinseg på Årsballevej løb der ganske rigtigt tidligere en lille bæk lige forbi. Dens forløb over marken nord for egen er nu drænet bort. Men den fortsætter også i dag i den bevoksede ådal syd for vejdæmningen. Vandløbet har intet navn, men løber ud i Tingsted Å. Hvad angår brændevinsegene på Skovhøj, ligger der en lille dam på nordsiden

af vejen, som nok også har været nyttig til vanding af både folk og fæ.

Derudover skulle vognene smøres, og det gjorde man gerne med skovsnegle, hvorfor det også var en fordel, om sådanne fandtes i nærheden. F.eks. mindedes kunstmaleren Oluf Høst, der var født i 1884, fra sine tidligste barndomsår sin 95-årige mormor, som til det sidste sammen med husets øvrige kvinder kartede og spandt, mens hun fortalte om sine unge dage:

”Bornholms veje var dengang elendige jordveje. Dagvognen fra Rønne til Gudhjem bedede oppe ved brændevinsegene. De rejsende fik en dram og de stivbenede heste en mulepose. Længere tilbage, når bønderne var stævnedede til lensmanden på Hammershus, standsede man også ved egen for at samle skovsnegle, der anvendtes som smørelse i hjulenes primitive trælejer...”

VEJENE VAR HJULSPOR

Udover behovet for smørelse har rejsepauserne ved brændevinsege ikke mindst været kærkomne på grund af den kendsgerning, at selv de mest trafikerede bornholmske veje helt op til omkring 1890 ikke var stort andet, end hvad vi i dag vil betegne som hjulspor eller markveje, hvorfor landevejstrafikken var yderst sparsom. Samfærdslen mellem øens byer foregik hovedsagelig søværts.

Selv om diligencerne sidst i forrige århundrede begyndte at køre hyppigere, så var folk ikke ligefrem vilde med at benytte dem. Hvorfor får man et levende indtryk af gennem den mangeårige borgmester Niels Nielsens Rønne-bog ”En by vokser til”, hvor han fortæller om de gamle gule

Modstående side:

Brændevinsegene ved Skovhøj, Søndre Strandvej mellem Rønne og Snogebæk. Foto: Hans Erik Lund.

rumlekasser, som var forfærdelige, når man skulle en tur ud på øen.

”Ofte var folk stuede sammen som sild i en tønde, og de stødtes mod hinanden og blev ømme af de mange puf og stød på de hårde træsæder. Luften kunne ofte være rædselsfuld og kvalmende. Endnu værre var det om vinteren, hvor sneen skaffede slæderne frem. Så sad folk i en åben slæde, og var de ikke selv velforsynede med rejsetøj, måtte de nøjes med at svøbe sig ind i et hestedækken, som kusken velvilligt lånte dem. Der var kapløb om at komme til at sidde hos kusken, thi på forsædet var der fodpose.”

Vil man prøve at forestille sig datidens vejforhold, mens brændevinsegen havde deres berettigelse, må man altså ikke lade sig narre af de to tilbageværende eges nuværende placeringer på moderne snorlige vejstrækninger. Egen havde deres velmagtsdage på vejforløb, der snarere har mindet om f.eks. den stærkt bugtede og bakkede vejstrækning, som i dag udgøres af Kjøllegaardsvej, Skarpeskadevej og Ypperne Møllevvej, indtil alleen ved St. Gadegaardsvejen udmunder i Aarsballevej oppe over Ringeby.

Og navnlig må man forestille sig det omgivende landskab som langt mere ”vådt” end i dag. Det har vrimlet med sumpede og moselignende arealer, vandhuller og småsøer. Og ikke mindst har åer og bække været langt mere vandførende end i dag. Ofte var det forbundet med stort besvær og ikke ufarligt at krydse åerne over primitive og brøstfældige broer eller gennem stenede og mudrede vadesteder.

ÆDRUELIGT BUD

Hvor gamle de to tilbageværende brændevinsege egentlig er, er det vanskeligt at sige noget fornuftigt om. Således fortæller tidligere statsskovrider Tom Nielsen, at man

med hensyn til egetræer ikke med rimelig nøjagtighed kan slutte sig til alderen ud fra stammetykkelsen. Den er nemlig afhængig af voksestedet, således at gode betingelser giver tyk stamme og dårligere en tynd, selv om sidstnævnte godt kan være det ældste træ. Men et ædrueligt bud på brændevinsegenes alder mener han vil være fra 150 til 200 år.

Og at den nu udgåede eg på Aarsballevej har været et markant træ i sine velmagtsdage fremgår af Ellen Hansens beretning om, at når hun spurgte ældre folk eller folk, der havde beskæftiget sig med gamle tiders forhold, om brændevinsegen, »så nævnte de altid først den, der står på Nørregaards jord opad Pilegaards jord i Vestermarie ved landevejen Rønne-Aarsballe.« Det nævnes, at den står forholdsvis frit, og at ejeren er ængstelig ved, at den måske kan komme i fare ved en mulig vejudvidelse.

I dag kan Knud Dahl på Nørregaard bekræfte, at hans far – Jørgen Cordua Dahl – netop fik egen fredet på grund af den vejudvidelse, som siden er gennemført. Men hvor den gamle vejføring gik nord for egen, der altså dengang stod i udkanten af den endnu eksisterende bevoksning langs åløbet, så er den nuværende amtsvej på en dæmning skudt imellem, således at egen siden har tronet i ensom majestæt nord for vejen nogle meter under dæmningens kørebaneniveau.

Men også brændevinsegen på Skovhøj syd for Duegaard i Aaker nævnes af Ellen Hansen på en fremtrædende plads. Det anføres således, at den i 1932 er fotograferet af daværende inspektør ved Nationalmuseet Kai Uldall, der havde fået klenodiet angivet af den bornholmske folkemindesamler Peter Thorsen, der i samtiden havde ry for at være »Danmarks lærdeste bonde«.

Dele af artiklen har været bragt i Bornholms Tidende i august 2014.

LITTERATUR

Ellen Hansen: Historiske Optegnelser om Trævæksten paa Bornholm.

Bornholmske Samlinger. Rønne, 1949.
Side 135ff.

Optegnelserne er viderebearbejdet og suppleret med nye fotos:

[http://www.367ture.dk/default.](http://www.367ture.dk/default.asp?m=11&a=1217)

[asp?m=11&a=1217](http://www.367ture.dk/default.asp?m=11&a=1217) (Finn Hansen)

Finn Hansen: På 367 ture i Bornholms natur. Forlag: Natur Bornholm og Bornholms Regionskommune. 2011.

Mads Lidegaard: Danske træer fra sagn og tro. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1996.

Niels Nielsen: En by vokser til. Rønne 1890-1914. Bornholmerens forlag.